

Universiteit Utrecht

De relatie tussen opvoeding en internaliserend en externaliserend probleemgedrag bij kinderen met een Marokkaanse en met een Nederlandse achtergrond.

Naam: Samia Hamria

Studentnummer: 0407747

Opleiding: Jeugdstudies

Begeleidster: Gonneke Stevens

Dankwoord

Deze scriptie is het resultaat van mijn afstudeeronderzoek van de Master Jeugdstudies aan de Universiteit van Utrecht. Ik blik met een positief en enthousiast gevoel terug naar het afgelopen jaar. Het was een zeer aangename ervaring om met al deze mensen uit verschillende disciplines samen te komen op één opleiding waar ik veel van heb geleerd.

Graag zou ik iedereen die op enige wijze, moreel dan wel praktisch, een bijdrage heeft geleverd aan mijn scriptie willen bedanken, een aantal personen in het bijzonder:

Gonneke, bedankt voor je tijd, verbeteringen, feedback en hulp die je mij hebt gegeven gedurende mijn masteronderzoek. Door jouw goede aanwijzingen, geduld en kennis ben ik op het juiste spoor gezet en is dit artikel uiteindelijk geworden wat het is. Ik had geen betere begeleiding kunnen wensen!

Tenslotte nog een dankwoord aan mijn ouders, broer en broertjes: Bedankt voor alle onvoorwaardelijke steun, liefde en motivatie door de jaren heen en in het bijzonder de afgelopen jaren! En zeker niet te vergeten aan Said, mijn man: Bedankt voor je geduld, je motiverende woorden, je liefde en support. Bedankt dat je er voor me was als het tegen zat en dat je me steunde en mijn vreugde deelde als het mee zat!

Samenvatting:

In deze studie is de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag bij kinderen met een Marokkaanse achtergrond en met een Nederlandse achtergrond, onderzocht en met elkaar vergeleken. Er blijken verschillen te zijn in hoe Nederlanders en Marokkanen hun kinderen opvoeden. Marokkanen voeden hun kinderen doorgaans op met meer straf, meer conformisme, meer affectie, minder autonomie maar met evenveel responsiviteit. Er worden echter geen sekseverschillen gevonden in de opvoeding van Marokkaanse jongens en meisjes.

De relatie tussen straffen en probleemgedrag is negatief en vergelijkbaar bij de Marokkanen en Nederlanders, dit in tegenstelling tot de relatie affectie*probleemgedrag, autonomie*probleemgedrag en responsiviteit*probleemgedrag, welke worden gemodereerd door de term etniciteit.

Inleiding

Actualiteitenprogramma's hebben tegenwoordig vaak Marokkaanse jongeren als onderwerp. Deze groep wordt ter sprake gebracht als zijnde een 'probleemgroep' en er wordt ook in de politiek steeds meer aandacht aan besteed. Zo heeft het kabinet begin dit jaar laten weten dat ze maatregelen zal nemen om te zorgen dat de overlast die Marokkaans-Nederlandse probleemjongens veroorzaken in buurten en wijken wordt teruggedrongen én om deze jongens een beter toekomstperspectief te bieden. Het kabinet schrijft: 'Burgers verwachten terecht dat de overheid krachtig optreedt, maar de problematiek is complex. De jongens geven problemen, maar hebben ook problemen.' (Rijksoverheid, 2009).

De opvoeding wordt vaak gezien als een verklarende factor voor probleemgedrag en gezien het voorafgaande is het essentieel om te weten of er verschillen zijn in de opvoeding in Marokkaanse en Nederlandse gezinnen. Er is al het een en ander bekend over de verschillen in opvoeding in Marokkaanse en Nederlandse gezinnen, dit is echter vooral in kwalitatief onderzoek onderzocht en vrij weinig in kwantitatieve onderzoeken. Ook zijn de dominante theorieën naar de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag over het algemeen gebaseerd op blanke, westerse adolescenten uit de middenklasse van de dominante cultuur en niet zozeer gericht op etnische groeperingen (Deković, Wissink & Meijers, 2004). In deze studie zal er in de vorm van een kwantitatief onderzoek gekeken worden of de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag verschilt tussen Marokkaanse en Nederlandse gezinnen. Bovendien wordt inzicht verkregen in de verschillen in opvoeding tussen Nederlanders en Marokkanen.

De onderzoeksvragen in deze studie zijn:

- *In hoeverre voeden Marokkaanse ouders hun kinderen anders op dan Nederlandse ouders? En in hoeverre verschilt de opvoeding van meisjes met die van de jongens?*
- *Wat is de relatie tussen opvoeding en internaliserend en externaliserend probleemgedrag bij kinderen met een Marokkaanse en met een Nederlandse achtergrond?*

Wanneer het gaat over probleemgedrag kan een onderscheid gemaakt worden tussen internaliserende en externaliserende problematiek. Externaliserende problematiek betreft gedragingen die naar de buitenwereld zijn gericht, en die te omschrijven zijn als vijandig en

agressief, zoals bijvoorbeeld crimineel gedrag (Deater- Deckard, & Dodge, 1997), het staat ook wel bekend als 'acting-out' gedrag. Internaliserend gedrag houdt echter probleemgedrag in dat naar binnen is gekeerd, zoals angstig, teruggetrokken of depressief gedrag.

Verschillen in opvoeding van Marokkaanse en Nederlandse ouders

In het onderzoek Opvoeding in Nederland is de doorsnee Nederlandse opvoeding in kaart gebracht. Uit het onderzoek bleken de belangrijkste opvoedingsdoelen die Nederlandse ouders voor ogen hadden, in volgorde van belangrijk tot minder belangrijk autonomie, sociaal gevoel, conformiteit en prestatie te zijn. In een kwalitatief onderzoek naar opvoeding in Marokkaanse gezinnen in Nederland (Pels, 1998) is een soortgelijke vragenlijst voorgelegd aan Marokkaanse ouders, die in tegenstelling tot de Nederlandse ouders het hoogst scoorden op prestatie, conformisme, sociaal gevoel en autonomie. In Marokkaanse gezinnen wordt prestatie en conformisme relatief belangrijk gevonden, terwijl aan autonomie en sociaal gevoel het meest belangrijk wordt geacht in Nederlandse gezinnen. De Marokkaanse ouders vormen hier echter geen uitzondering in; uit andere onderzoeken van de serie Opvoeding in allochtone gezinnen in Nederland komt een vergelijkbaar contrast naar voren bij Turkse, Somalische en Chinese ouders (Geense & Pels, 1998; Nijsten, 1998; Bouwmeester, Deković & Groenendaal 1998).

Uit Opvoeden in Nederland (1996) blijkt tevens dat Nederlandse ouders gemiddeld warm, persoonlijk en intensief ondersteunend zijn. Ook zijn ze nauwelijks autoritair, waarbij de ouders in feite de machthebbers zijn en het kind vaak geen inspraak heeft en niet naar haar mening wordt gevraagd, en over het algemeen autoritair, waarbij een kind wordt opgevoed met redelijke grenzen en op een speelse en creatieve manier leert om zijn gedachten en gevoelens onder woorden te brengen (Eldering, 2006). Marokkaanse ouders daarentegen zijn gemiddeld minder responsief, meer autoritair en minder autoritair dan Nederlandse ouders (Pels, 1998)

In de Marokkaanse cultuur is daarnaast sprake van een hiërarchieke verhouding tussen mannen en vrouwen (Pels & De Haan, 2003). Van de meisjes wordt verwacht dat zij hun kuisheid bewaren tot het huwelijk en later verantwoordelijk zijn voor de huishoudelijke en verzorgende taken. In het onderzoek van Pels (1998) verwachtten de ondervraagde Marokkaanse moeders zonder uitzondering dat meisjes tegen hun 18e levensjaar, in tegenstelling tot de jongens, zelfstandig het huishouden draaiende kunnen houden en de zorg voor de jongere broertjes of zusjes kunnen dragen. Men zou daardoor kunnen verwachten dat Marokkaanse ouders meer tijd doorbrengen met hun dochters, omdat die meer geacht worden thuis te blijven dan hun zonen om

hun moeders helpen in het huishouden. Tengevolge hiervan zou er ook meer aandacht besteed kunnen worden aan het grootbrengen van de dochters en wordt er meer toezicht op de dochters gehouden en worden zij vaker gestraft (Pels, 1998; Pels & Meeus, 1999; Pels & De Haan, 2003). Uit kleinschalig onderzoek blijkt dat Marokkaanse ouders hun kinderen over het algemeen opvoeden met meer straf en minder toezicht, maar met evenveel steun en affectie als Nederlandse ouders (Pels & Nijsten, 2003).

Relatie opvoeding & probleemgedrag

Om latere delinquentie, een vorm van externaliserend probleemgedrag, te verklaren wordt vaak de sociale controletheorie van Hirshi (1969) aangehaald. Deze theorie gaat ervan uit dat delinquent gedrag mogelijk wordt wanneer de binding van een individu met conventionele instituties van de samenleving verzwakt of verloren gaat. Normaliter wordt het gedrag van een individu volgens deze theorie gereguleerd doordat zij op allerlei manieren zijn verbonden met de maatschappij en hun sociale omgeving. Wanneer deze binding wegvalt staat iemand relatief los van de hem omringende samenleving, waardoor de vrijheid ontstaat om van de maatschappelijke regels af te wijken. Hirshi (1969) maakt een onderscheid tussen vier verschillende manieren waarop mensen zijn gebonden met hun omgeving, namelijk; *attachment*, *commitment*, *involvement* en *belief*. Met name *attachment*, de emotionele gehechtheid aan andere personen, is een belangrijk concept dat in de opvoeding kan worden versterkt door een gezonde opvoedingsstijl met veel affectie en steun. Als dit al weg zou vallen zou er een al een belangrijk deel van de sociale binding van een individu zijn verzwakt.

Uit onderzoek blijkt daarnaast dat er een relatie is tussen opvoeding en internaliserend en externaliserend probleemgedrag van een kind. Meerdere studies toonden aan dat een hoog niveau van ouderlijke warmte is gerelateerd aan een laag niveau van externaliserend en internaliserend probleemgedrag, terwijl een strenge disciplinaire opvoedingsstijl geassocieerd is met een hoog niveau externaliserend probleemgedrag (Barnes & Farrell, 1992; Hammen & Rudolph, 1996; Herman & McHale, 1993; Patterson *et al.*, 1989). De interactie die kinderen met hun ouders hebben speelt een rol in de bekwaamheid van een kind om zichzelf te kunnen reguleren (Steel, Forehand, Armistead, Morse, Simon, & Clark, 1999).

Culturele verschillen in de relatie van opvoeding en probleemgedrag

Uit cross-sectioneel onderzoek komt naar voren dat opvoedingsgedragingen en attitudes over opvoeding worden gestuurd door algemene culturele normen en waarden. De gewaardeerde sociale gedragen in een bepaalde cultuur worden weerspiegeld in de opvoedingsdoelen, houdingen, verwachtingen en opvoedingsgedragingen die ouders hanteren (Super & Harkness, 1986). De opvoedingsstijl van Marokkaanse ouders kan dus verschillen met die van de Nederlandse ouders, gezien de verschillende culturele achtergronden. De vraag is echter of er een universele gezonde opvoedingsstijl bestaat die altijd goed is voor kinderen, ongeacht de afkomst. Baumrind stelt dat de gevolgen van (fysiek) straffen op de ontwikkeling van kinderen sterk samenhangen met de betekenis die ouders en kinderen eraan geven. Wat in een westerse maatschappij wordt ervaren als ouderlijke agressie, kan in andere culturen gezien worden als teken van ouderlijke betrokkenheid (Pels, 2002). In westerse culturen worden kinderen aangemoedigd om assertief en onafhankelijk te zijn. Zelfredzaamheid, autonomie en assertiviteit zijn belangrijke opvoedingsdoelen. Een autoritaire opvoedingsstijl wordt hier geassocieerd met negatieve ontwikkelingsuitkomsten bij een kind. Het wordt geassocieerd met een gebrek aan warmte, die een belangrijke factor is in het motiveren van kinderen tot het gehoorzamen van hun ouders (Baumrind, 1971).

In overeenstemming met het voorafgaande blijkt strenge discipline in verschillende niet-westerse culturen een gunstiger effect te hebben op het kind dan weinig strenge discipline. Uit verschillende onderzoeken blijkt er een verschil te bestaan tussen westerse en niet-westerse kinderen ten aanzien van de relatie tussen opvoedgedrag en gedragsproblemen van kinderen. Zo was fysiek straffen bijvoorbeeld geassocieerd met meer externaliserend probleemgedrag bij de Europese Amerikanen, maar niet bij de immigrante groep Afro-Amerikanen (Javo, Ronning, Heyerdahl & Webster Rudmin, 2004; Deater-Deckard, Dodge, Bates & Pettit, 1996). Gezien de bevindingen van voorgaand genoemde onderzoeken en het feit dat de Marokkaanse cultuur niet-westers van aard is, luidt de aanname dat strenge discipline en straffen bij Marokkaanse kinderen een gunstiger effect heeft dan bij Nederlandse kinderen, aangezien dit bij de Marokkanen veel frequenter gebeurt dan bij de Nederlanders (Pels, 1998). Warmte en betrokkenheid in de relatie tussen ouder en kind worden bovendien in vrijwel elk onderzoek benadrukt als de cruciale en essentiële elementen voor een gezonde ontwikkeling van een kind, ongeacht de culturele afkomst (Barnes and Farrell, 1992; Hammen and Rudolph, 1996; Vasta, Haith & Miller, 1999; Patterson

et al., 1989). Tot nog toe is weinig onderzoek verricht naar etnische verschillen in de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag en zal deze studie in het teken staan van de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag bij kinderen met een Marokkaanse achtergrond en met een Nederlandse achtergrond.

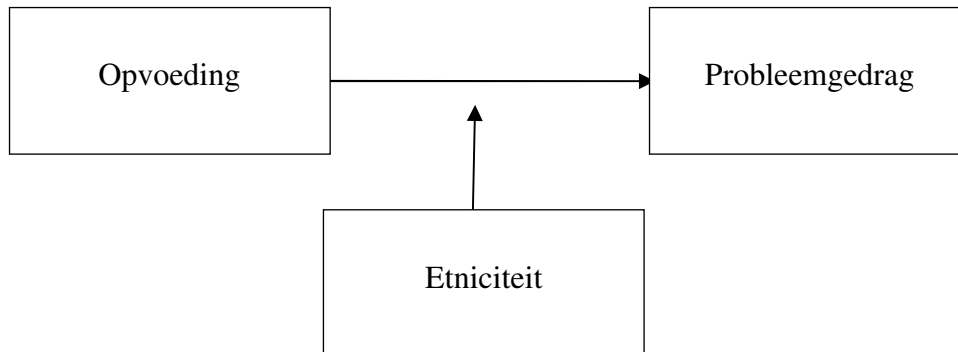
Hypothese

De verwachting is dat de Marokkaanse ouders hun kinderen grootbrengen met meer straf en minder toezicht, maar met evenveel steun en affectie als Nederlandse ouders (Pels & Nijsten, 2003). Ook zullen Nederlandse ouders meer waarde hechten aan de ontwikkeling van autonomie bij een kind, waar Marokkaanse ouders meer waarde zullen hechten aan een conformistische opvoeding. Daarnaast verwacht ik dat de opvoeding van Marokkaanse ouders seksespecifieker is dan de opvoeding van Nederlandse ouders. Van de Marokkaanse ouders wordt verwacht dat zij hun dochters opvoeden met meer affectie, controle en discipline dan hun zonen, terwijl dit niet of in mindere mate lijkt te gelden voor de Nederlandse ouders.

Aangezien warmte en betrokkenheid in de relatie tussen ouder en kind vaak naar voren komen als cruciale en essentiële elementen voor een gezonde ontwikkeling van een kind (Barnes and Farrell, 1992; Hammen and Rudolph, 1996; Vasta, Haith & Miller, 1999; Patterson et al., 1989), is het de verwachting dat de relatie tussen dit aspect van opvoeding en probleemgedrag van Marokkaanse kinderen niet veel zal verschillen van de Nederlandse kinderen. Affectie-expressie is dus van essentieel belang voor een gezonde opvoeding en zo ook responsiviteit. Daarnaast verwacht ik dat straffen geen al te grote negatieve invloed zal hebben bij de Marokkaanse kinderen, omdat volgens Baumrind (1971) de gevolgen van straffen op de ontwikkeling van kinderen sterk samenhangen met de betekenis die ouders en kinderen eraan geven. De verwachting hierbij is dus dat Marokkaanse kinderen minder snel internaliserend en externaliserend probleemgedrag zullen vertonen, dan Nederlandse kinderen als zij worden gestraft. Mocht er in de opvoeding van een Marokkaans kind echter geen sprake zijn van genoeg steun en affectie in combinatie met straffen, dan is de kans op internaliserend en/of externaliserend probleemgedrag van dat kind waarschijnlijk even hoog als bij een Nederlands kind. Deze laatste vooronderstelling is gebaseerd op het feit dat steun en affectie als beschermende factoren fungeren, aangezien warmte en betrokkenheid van essentieel belang zijn

voor een gezonde opvoeding en ontwikkeling van een kind. Hieronder staat het moderatie model dat als hoofdhypothese centraal zal staan in deze studie en getoetst zal worden.

Methoden

Onderzoeksgroep

De onderzoeksgroep bestaat uit kinderen van 6 tot en met 10 jaar die zijn onderzocht aan de hand van moederrapportages. Het is een kwantitatief onderzoek waarbij een analyse heeft plaatsgevonden waarbij er gebruik is gemaakt van reeds bestaande data. Deze data is afkomstig uit een onderzoek naar opvoeding in Nederlandse gezinnen uit 1996 en uit een onderzoek onder Marokkaanse gezinnen uit 2001/2002 (Rispen, 1996; Stevens, Vollebergh, Pels & Crijnen, 2006). Voor het onderzoek naar opvoeding in Nederlandse gezinnen is de data verzameld in de periode 1993-1996. De werving en selectie van deze steekproef evenals het veldwerk voor de survey werd uitgevoerd door een landelijk enquêtebureau. Bij het samenstellen van de steekproef is rekening gehouden met SES (opleiding, beroep, inkomen), urbanisatiegraad en de aard van het primaire levensverband (1- en 2-oudergezinnen). De steekproef werd vervolgens getrokken uit een bestand dat gecontroleerd is op representativiteit. Van de gezinnen die zijn benaderd en aan de criteria voldeden heeft 52% zijn medewerking toegezegd, wat uiteindelijk neerkwam op 1267 Nederlandse gezinnen. Meer dan 80% van de mensen die meededen waren bereid om ook aan vervolgonderzoek deel te nemen.

Voor het onderzoek naar Marokkaanse gezinnen heeft 73% van de benaderde ouders zijn medewerking verleend. Uiteindelijk zijn er bij 713 Marokkaanse ouders in Nederland, waarbij minstens één van de twee in Marokko is geboren, interviews afgenomen. In deze studie was er sprake van een steekproef die willekeurig werd getrokken uit een gemeentelijk register van Den

Haag en Rotterdam. Één van de geselecteerde ouders werd vervolgens gevraagd om te participeren in het onderzoek, de participerende groep bestond voor 81% uit moeders.

Instrumenten

Het concept opvoeding is gemeten middels schalen die afkomstig zijn uit de vragenlijsten uit Opvoeden in Nederland (1996). De gebruikte schalen zijn 6 punt schalen met de antwoordcategorieën ‘helemaal mee oneens’ tot ‘helemaal mee eens’. De volgende opvoedingsconcepten zijn gemeten. *Affectie-expressie* gaat over de mate waarin ouders aangeven in hun opvoeding naar het kind voelbare en waarneembare uitingen van positieve affectie en genegenheid te gebruiken en bestaat uit 9 items, bijvoorbeeld ‘Ik glimlach vaak naar mijn kind’. *Autonomie* is de mate waarin ouders hun kind bemoedigen in diens onafhankelijkheid en bestaat uit 7 items, zoals ‘Ik moedig mijn kind regelmatig aan dingen te onderzoeken’. *Conformistische opvoeding* gaat over de mate waarin de ouders aangeven in hun opvoeding van en omgang met hun kind de nadruk leggen op en waarde te hechten aan conformiteit en aanpassing aan vaste regels, sociale normen en gewoonten en is gemeten aan de hand van 8 items, zoals ‘Ik leer mijn kind om zich aan te passen aan de gewoonten in ons gezin’. *Responsiviteit* is de mate waarin de ouder in de opvoeding responsief is voor de behoeften, signalen en gesteldheid van het kind en bestaat uit 8 items, bijvoorbeeld; ‘Ik weet heel goed wat mijn kind wil of voelt’. *Autonomie* is de mate waarin ouders hun kind bemoedigen in diens onafhankelijkheid en bestaat uit 7 items, bijvoorbeeld; ‘Ik laat mijn kind zelf veel beslissingen nemen’. *Straf* is de mate waarin de ouders aangeven in hun opvoeding gebruik te maken van verschillende strafmaatregelen en bestaat uit 5 items, onder andere ‘Ik geef mijn kind regelmatig een flinke straf als dat nodig is’. De Crohnbach’s alphas waren voor de schalen affectie, autonomie, conformisme, responsiviteit en straffen voor de gehele groep zeer betrouwbaar en in enkele gevallen verschilde de α van Marokkanen en Nederlanders afzonderlijk van elkaar, maar alleen in het geval van de schaal conformisme kan men spreken van een groot verschil. Onderstaande tabel toont de betrouwbaarheid van de schalen, uitgedrukt in een Crohnbach’s α .

Tabel 1: Betrouwbaarheid (Cronhbach's α) van de gebruikte opvoedschalen

Opvoedschaal	α Marokkanen	α Nederlanders	α gehele populatie
Affectie	.797	.856	.848
Autonomie	.832	.752	.824
Conformisme	.516	.785	.721
Responsiviteit	.821	.851	.859
Straf	.748	.724	.827

Om probleemgedrag te meten is gebruik gemaakt van de internaliserend en externaliserend probleemgedrag schaal van de CBCL (Achenbach & Edelbrock, 1983). Externaliserend probleemgedrag bestaat uit de subschalen *delinquent* en *agressief*; Internaliserend probleemgedrag uit de subschalen *teruggetrokken* gedrag, *somatische klachten* en *angstig en depressief* gedrag.

Verslag van de analyse van de data

De eerste deelvraag bestaat uit twee delen en is dan ook in twee stappen geanalyseerd. Allereerst is middels een t-toets het gemiddelde tussen de Marokkanen en Nederlanders op alle opvoedschalen berekend. Vervolgens is er gekeken of er verschillen zijn tussen de Marokkaanse jongens en meisjes, en tussen de Nederlandse jongens en meisjes. De tweede deelvraag is berekend door middel van regressie analyses. Hierbij was probleemgedrag altijd de afhankelijke variabelen en zijn de opvoedschalen, etniciteit en sekse de onafhankelijke variabelen. Ten eerste is er gekeken of er een verband bestaat tussen de opvoedingsschalen en probleemgedrag in het algemeen. Vervolgens is de moderator etniciteit toegevoegd om te kijken of deze een significant effect heeft op de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag. Als er een significant interactie-effect bleek te zijn dan werden deze voor beide etniciteiten afzonderlijk van elkaar geanalyseerd in een regressiemodel.

Resultaten

In hoeverre voeden Marokkaanse ouders hun kinderen anders op dan Nederlandse ouders? En in hoeverre verschilt de opvoeding van meisjes met die van de jongens?

Om erachter te komen of er opvoedverschillen bestaan tussen Marokkanen en Nederlanders en de manier waarop jongens en meisjes zijn opgevoed is er gebruik gemaakt van t-toetsen. Uit tabel 2 blijkt dat de opvoeding van Nederlanders en Marokkanen op alles, op responsiviteit na, van elkaar verschilt. Marokkanen geven aan dat zij in vergelijking met Nederlandse ouders, hun kinderen vaker straffen, meer affectie tonen naar hun kind, hun kind opvoeden met minder autonomie en met meer conformisme. De grootste verschillen werden gevonden voor straffen. Opvallend genoeg werden er bij de Marokkaanse groep geen opvoedverschillen tussen de jongens en meisjes gevonden. Bij de Nederlandse groep bestaat er alleen een verschil in de mate van straffen van de jongens en de meisjes, waarbij de jongens vaker worden gestraft dan de meisjes.

Tabel 2: Gemiddelde opvoedverschillen tussen sekse en etniciteit (t-toets)

	Marokkanen		Totaal	Nederlanders		Totaal
	Jongens	Meisjes		Jongens	Meisjes	
Straf	24.4 (5.1)	23.7 (5.7)	24.1 (5.4) ¹	17.1 (4.2) ³	15.6 (4.4) ³	16.3 (4.4) ¹
Responsiviteit	43.6 (4.8)	44.5 (3.7)	44.0 (4.3)	40.7 (3.9)	41.3 (4.1)	41.0 (4.0)
Affectie	45.8 (6.8)	46.6 (6.6)	46.2 (6.7) ¹	44.4 (5.4)	45.4 (5.9)	44.9 (5.7) ¹
Autonomie	26.8 (8.4)	26.6 (8.4)	26.7 (8.4) ¹	28.2 (4.4)	28.5 (5.1)	28.4 (4.8) ¹
Conformisme	39.7 (3.2)	39.9 (2.3)	39.8 (2.8) ¹	34.3 (3.9)	34.3 (3.8)	34.3 (3.8) ¹

Mean (SD)

1 Sign. verschillen tussen Mar & NI'ers, mbv t-toets

2 Sign. verschillen tussen Mar. jongens en meisjes

3 Sign. verschillen tussen NI'se jongens en meisjes

Wat is de relatie tussen opvoeding en internaliserend en externaliserend probleemgedrag bij kinderen met een Marokkaanse en met een Nederlandse achtergrond?

Allereerst zal het een en ander uiteen worden gezet over de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag in het algemeen. Tabel 3 toont de regressieanalyses waarin sekse, etniciteit en de vijf opvoedschalen als voorspellers zijn toegevoegd. Enerzijds geven zij de relatie met

internaliserend probleemgedrag weer, anderzijds de relatie met externaliserend probleemgedrag. Uit deze analyse blijkt dat er een significante relatie bestaat tussen sekse en externaliserend probleemgedrag. Jongens vertonen meer externaliserend probleemgedrag dan meisjes en tussen etniciteit en probleemgedrag bestaat er volgens de regressie analyses geen significante relatie. Dus sekse speelt wel een belangrijke rol als het gaat om de directe relatie met probleemgedrag, terwijl etniciteit daar geen directe relatie mee heeft.

Internaliserend probleemgedrag en externaliserend probleemgedrag heeft alleen een significante relatie met straf en niet met de andere opvoedschalen. De relatie tussen straf en externaliserend probleemgedrag is sterker dan die met internaliserend probleemgedrag. Hoe vaker kinderen worden gestraft, hoe groter de kans is dat zij internaliserend en externaliserend probleemgedrag gaan vertonen.

Om te kunnen bepalen of etniciteit een moderator is in de relatie tussen de opvoedschalen en internaliserend en/of externaliserend probleemgedrag, moet er allereerst gekeken worden of er een significantie interactie is tussen de betreffende interactietermen en de afhankelijke variabele. Wanneer het effect van de moderator niet significant is, is er geen sprake van moderatie.

Wanneer een interactie wel significant is wil dat zeggen dat er een significant verschil is in de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag tussen de Marokkanen en de Nederlanders.

Wanneer de term etniciteit wordt toegevoegd als moderatie in de regressie analyses dan blijkt dat er een significante interactie is tussen affectie*etniciteit en internaliserend probleemgedrag, en een nog sterkere interactie met externaliserend probleemgedrag.

Verder bestaat er een interactie tussen autonomie*etniciteit en internaliserend probleemgedrag en tussen responsiviteit*etniciteit en zowel internaliserend als externaliserend probleemgedrag. Om dit verschil tussen de Marokkanen en de Nederlanders beter te kunnen begrijpen komen we straks aan bij tabel 4.

In tegenstelling tot hetgeen er in de hypothesen is besproken blijkt er geen significante interactie te bestaan tussen affectie*straf *etniciteit op probleemgedrag. Er is dus geen sprake van drieweginteractie van deze drie factoren, waaruit kan worden geconcludeerd dat de Marokkaanse kinderen niet anders zouden reageren op straf, als zij maar genoeg affectie zouden ontvangen.

Tabel3 : Significante Beta's van relaties tussen opvoeding en probleemgedrag

Effects	Internaliserend Probleemgedrag β	Externaliserend Probleemgedrag β
1. Sekse Etniditeit		-.225 ****
2. Affectie Autonomie Conformisme Straf	.122**	.157***
3. Affectie * Etniditeit Autonomie * Etniditeit Conformisme * Etniditeit Responsiviteit * Etniditeit Straf * Etniditeit Affectie * Straf * Etniditeit	-.369 -.415 ** -.173 .469 ** .162 -.015	-.534 ** .357 * -.062 .507 *** .112 .016

* $p < .06$. ** $p < .05$. *** $p < .01$. **** $p < .001$

Tabel 4 toont voor de interacties uit tabel 3 de beta's van de Marokkanen en Nederlanders afzonderlijk. De relatie tussen affectie en externaliserend probleemgedrag is bij zowel de Marokkanen als Nederlanders even sterk, maar waarbij de regressie analyse verbazingwekkend genoeg een positieve Beta aangeeft bij de Nederlanders, wat erop duidt dat meer affectie-expressie gepaard gaat met meer externaliserend probleemgedrag. Het omgekeerde geldt voor de Marokkanen, die groep heeft een negatieve beta, waaruit blijkt dat minder affectie juist gepaard gaat met meer externaliserend probleemgedrag. De mate van autonomie blijkt bij Nederlanders samen te gaan met meer externaliserend en internaliserend probleemgedrag. Tenslotte zorgt een hoge mate van straf voor een hogere kans op internaliserend probleemgedrag bij Marokkanen en een hogere kans op externaliserend probleemgedrag bij Nederlanders.

Tabel 4 : Beta's de significante interacties, van Marokkanen en Nederlanders apart.

Effects	Marokkanen β	Nederlanders β
Affectie * Externaliserend probleemgedrag	-.142**	.170**
Autonomie * Internaliserend probleemgedrag	-.048	.136**
Responsiviteit * Externaliserend probleemgedrag	.045	-.258***
Responsiviteit * Internaliserend probleemgedrag	.011	-.262***

*p < .06. **p < .05. ***p < .01. ****p < .001

De conclusie luidt dan ook dat er op affectie, autonomie en responsiviteit een moderatie- effect is van etniciteit in de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag van kinderen.

Discussie

De dominante theorieën die vaak als fundering dienen in onderzoek naar de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag bij adolescenten zijn gebaseerd op blanke, westerse adolescenten uit de middenklasse van de dominante cultuur en niet zo zeer op etnische groeperingen (Deković et al. 2004). Gezien het feit dat de huidige Nederlandse maatschappij zo divers en multicultureel is, is het van belang om ook inzicht te verkrijgen in de relatie van opvoeding en probleemgedrag bij etnische groeperingen. Deze studie was er op gericht om meer inzicht te verkrijgen in het verschil in opvoeding tussen Marokkaanse en Nederlandse ouders, en in het verschil in de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag bij beide groepen. Daarnaast is er in deze studie ook gekeken of er bij het opvoeden onderscheid gemaakt wordt in sekse.

Verschillen in opvoedgedrag

In het opvoedgedrag van Marokkanen en Nederlanders zijn er sterke verschillen te bemerken. Marokkanen voeden hun kinderen namelijk op met meer straf, meer affectie, meer conformisme maar wel met minder autonomie. Het grootste verschil zit in de mate van straffen, waar de overige verschillen niet al te groot zijn. Dit strookt, voornamelijk in de mate van straffen,

conformisme en autonomie met de verwachtingen. Ik verwachtte geen verschillen in de mate van affectie-expressie, maar vond deze toch. Een culturele verklaring zou hier van toepassing kunnen zijn. Aangezien de Marokkaanse cultuur collectivistisch van aard is en de Nederlandse eerder een individualistische cultuur te noemen is, grondvest zich hierin al een groot verschil. Hofstede & Hofstede (2005) verwoorden dit contrast als volgt: “Een samenleving is al individualistisch als de onderlinge banden tussen individuen los zijn: iedereen wordt geacht uitsluitend te zorgen voor zichzelf en voor zijn of haar naaste familie. Een samenleving is collectivistisch als individuen vanaf hun geboorte opgenomen zijn in sterke, hechte groepen, die hen levenslang beschermen in ruil voor onvoorwaardelijke loyaliteit.”. Mensen in individualistische culturen zouden daarnaast in vergelijking met mensen in collectivistische culturen, meer afstand prefereren met de ander, zowel in sociaal als in ruimtelijk opzicht en ook naar naasten toe (Hecht, Andersen & Ribeau, 1989). Er kan dus worden gesteld dat Nederlandse moeders met hun individualistische achtergrond hun kinderen opvoeden met meer autonomie, maar ook met minder affectie-expressie dan de Marokkaanse moeders. In de collectivistische culturen is het namelijk gangbaar dat het jonge kind - en het betreft in dit onderzoek kinderen van 6 tot en met 10 jaar - zo dicht mogelijk bij de moeder blijft en een grote mate van bescherming en affectie geniet, waar het in een individualistische cultuur als die van Nederland meer ruimte krijgt en niet constant bij moeder behoort te zijn en op die manier dus minder affectie-expressie ontvangt.

Gezien de hiërarchische verhouding tussen man en vrouw in de Marokkaanse cultuur verwachtte ik dat Marokkanen hun zonen en dochters anders opvoeden (Pels & de Haan, 2003). In tegenstelling tot de verwachtingen bleek dat er alleen sekseverschillen bestaan in de mate van straffen in Nederlandse gezinnen, waarbij jongens meer worden gestraft dan meisjes, en niet zozeer in de andere opvoedaspecten.

Hierbij behoort te worden bediscussieerd in hoeverre de literatuur strookt met de doelgroep van deze studie. In de bestaande literatuur naar de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag bestond de onderzoeksgroep namelijk over het algemeen uit adolescenten (Javo, Ronning, Heyerdahl & Webster Rudmin, 2004; Deater-Deckard, Dodge, Bates & Pettit, 1996; Wissink, Dekovic & Meijer 2006). Deze studie betreft kinderen tussen de 6 en 10 jaar en in het onderzoek van Pels (1998) komt naar voren dat sekseverschillen in de opvoeding bij Marokkanen pas op latere leeftijd, ongeveer in de adolescentie, begint. De meisjes worden dan betrokken in het huishouden waar de jongens meer losgelaten worden. Met het oog op dit verschil kan dus een

verklaring worden geboden voor de discrepantie in het gedrag en de mate van sekseverschillen van deze doelgroep met die van de adolescenten

Relaties opvoedingaspecten en probleemgedrag

Wat de opvoedaspecten betreft heeft alleen straffen een directe relatie, en zoals verwacht een positieve relatie, met zowel internaliserend als externaliserend probleemgedrag; hoe vaker kinderen dus worden gestraft, des te meer probleemgedrag ze vertonen. Dit is in overeenstemming met eerder onderzoek (Barnes & Farrell, 1992; Hammen & Rudolph, 1996; Patterson *et al.*, 1989). Etniciteit beïnvloedt verschillende relaties tussen opvoedingaspecten en probleemgedrag. Deze modererende rol komt terug bij de relaties affectie, autonomie en responsiviteit met probleemgedrag.

De relatie tussen autonomie en probleemgedrag wordt dus gemodereerd door etniciteit, waarbij is gebleken dat autonomie alleen bij de Nederlandse groep een relatie met internaliserend en externaliserend probleemgedrag heeft. Hoe meer een kind met autonomie wordt opgevoed des te meer probleemgedrag het vertoont. Gezien de cross-sectionele aard van deze studie kan niet met zekerheid iets gezegd worden over de causaliteit in dit aspect. Het zou namelijk zo kunnen zijn dat Nederlandse ouders hun kinderen opvoeden met meer autonomie, naarmate deze zich lastiger gedragen. Het probleemgedrag is dan eerder een oorzaak dan een gevolg van de autonome opvoeding. Het feit dat dit probleemgedrag bij Marokkaanse kinderen ontbreekt op het vlak van de mate van autonomie, zou toegeschreven kunnen worden aan de sociale controle in de bevolkingsgroep. Ouders kunnen hun kinderen weliswaar opvoeden met autonomie, maar de kinderen ondervinden ook sociale controle van de rest van de groep. Ook hechten Marokkaanse ouders ook veel waarde aan een disciplinaire of autoritaire opvoeding en geven misschien minder makkelijk toe op dit gebied (Pels, 1998). Meer probleemgedrag zou bij deze groep dan niet automatisch betekenen dat een moeder haar kind met meer autonomie opvoedt, waardoor deze relatie anders wordt dan bij de Nederlandse groep.

Responsiviteit heeft bij de Nederlanders wel een relatie met probleemgedrag, maar bij de Marokkaanse groep is dit niet het geval. In de Nederlandse groep is de relatie van responsiviteit met probleemgedrag sterk negatief, dus kinderen die sterk responsief worden opgevoed vertonen minder internaliserend en externaliserend probleemgedrag. Ook de relatie tussen affectie en probleemgedrag wordt gemodereerd door etniciteit. De mate van affectie heeft een negatieve

relatie met externaliserend probleemgedrag in de Marokkaanse groep, in tegenstelling tot de Nederlandse groep. Bij de Nederlanders heeft affectie een positieve relatie met externaliserend probleemgedrag, wat ook een zeer opmerkelijk verschijnsel is. Dit betekent dus, dat een hoog niveau van affectie in de Marokkaanse groep gerelateerd is aan minder probleemgedrag, waar het in de Nederlandse groep juist gerelateerd is aan meer probleemgedrag. Dit laatste kan wellicht worden verklaard door te kijken naar de invloed van responsiviteit. Zodra de term responsiviteit uit het regressiemodel werd gehaald viel de positieve relatie tussen affectie en probleemgedrag bij de Nederlanders weg. Zonder de term responsiviteit was er dus van dit frappante verschijnsel geen sprake. Aangezien responsiviteit en affectie gerelateerde concepten zijn is het zeer waarschijnlijk dat responsiviteit bij de Nederlanders dus een beschermende factor is tegen probleemgedrag, maar het positieve gedeelte van affectie als het ware overlapt. Hetgeen er in de analyses overblijft van de invloed van affectie heeft een positieve relatie met probleemgedrag. Dit zou kunnen worden verklaard door te stellen dat het residu wat dus overblijft van affectie, bestaat als affectie in de vorm van verwennerij van kinderen, dat dus probleemgedrag in de hand zou kunnen werken.

De bevinding dat responsiviteit niet gerelateerd is aan probleemgedrag bij de Marokkanen zou te maken kunnen hebben met de betekenis van dit concept bij de Marokkanen. Het is de vraag of dit concept hetzelfde betekent voor Marokkanen en Nederlanders. Responsiviteit vooronderstelt dat er een afstand is tussen moeder en kind, waar dit bij de Marokkanen, gezien hun collectivistische achtergrond, veel minder het geval is dan bij Nederlanders. Het is op grond daarvan aannemelijk dat de betekenis van de schaal responsiviteit in de Marokkaanse groep op een andere wijze is geïnterpreteerd waardoor ook de relatie tussen responsiviteit en probleemgedrag afwijkt van diezelfde relatie bij de Nederlandse groep.

Het is niet daarnaast niet uit te sluiten dat SES ook in dit onderzoek een modererende rol speelt en in dit onderzoek een storende variabele is. Uit eerder onderzoek blijkt namelijk dat SES een modererende rol kan spelen in de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag, namelijk in de relatie tussen straffen en probleemgedrag, maar daar is in dit onderzoek niet voor gecontroleerd (Stevens, Vollebergh, Pels & Crijnen, 2006). Er is voor dit onderzoek immers gebruik gemaakt van een database van Opvoeden in Nederland (Rispen, 1996), waar de Nederlandse gezinnen vaak een hoge SES hadden. De respondenten van dit onderzoek zijn vergeleken met een database van Marokkaanse moeders uit een veel recenter onderzoek onder Marokkaanse gezinnen uit

2001/2002 (Stevens, Pels, Vollebergh & Crijnen, 2003). In laatstgenoemd onderzoek is er echter geen sprake van een hoge SES onder de groep respondenten.

Tegen de verwachtingen in, vond ik niet dat de relatie tussen straffen en probleemgedrag verschilde voor Marokkanen en Nederlanders en dat de mate van affectie hierin een rol speelde. De verwachting dat Marokkaanse kinderen dus minder te lijden zouden hebben onder straf zolang zij genoeg affectie ontvangen blijkt dus in deze studie niet te gelden. Straffen komt bij Marokkanen aanzienlijk vaker voor bij Marokkanen dan bij Nederlanders, maar dit betekent dus blijkbaar dat dit de relatie met probleemgedrag beïnvloedt.

Beperkingen van het onderzoek

Met de interpretatie van de resultaten van deze studie dienen ook de beperkingen van het onderzoek besproken te worden. Allereerst dient er rekening te worden gehouden met het feit dat de studie is gebaseerd op een cross-sectioneel onderzoek. Aangezien er in een cross-sectioneel onderzoek als het ware een momentopname is gemaakt uit een dwarsdoorsnede van de bevolking is het lastig om causale effecten en richting vast te stellen. Zo kan men bijvoorbeeld niet met zekerheid stellen of autonomie daadwerkelijk probleemgedrag in de hand werkt. Het is namelijk mogelijk dat moeders hun 'lastige' kinderen meer opvoeden met autonomie wegens mentale vermoeidheid die veroorzaakt is/wordt door het probleemgedrag van deze kinderen. Ook is er gebruik gemaakt van een dataset uit 1993 van Nederlandse respondenten uit het onderzoek van Opvoeden in Nederland (Rispens, Hermans & Meeus, 1996) en van een dataset van Marokkaanse respondenten uit het onderzoek onder Marokkaanse gezinnen wat 8 jaar later heeft plaatsgevonden (Stevens, Vollebergh, Pels & Crijnen, 2006). Het onderzoek van Opvoeding in Nederland betreft daarnaast Nederlandse respondenten met een hoog SES, waarvan in dit onderzoek niet is bestudeerd wat voor rol het speelt in de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag. Verder is de studie gebaseerd op moederrapportages en is de kans groot dat de moeders sommige vragen sociaal wenselijk hebben beantwoord. Schaamte kan een rol spelen en zo kunnen moeders misschien moeilijk toegeven dat ze hun kind niet vaak op schoot nemen, of niet vaak vertellen hoeveel ze van ze houden. Een ander, sociaal wenselijk antwoord te geven, wat niet strookt met de werkelijk is hierin dus een ontsnappingspoging aan de schaamte ten opzichte van de interviewer, maar geeft dus wel een vertekend beeld over de houding en opvoedingsstijl van de moeder. Bovendien is het mogelijk dat moeders antwoorden op een

manier hoe ze het opvoeden van hun kinderen eigenlijk het liefst zouden doen, en gaat het aan hen voorbij dat dat in realiteit niet het geval is.

Tenslotte is het van belang dat de resultaten niet gegeneraliseerd mogen worden naar andere migrantengroepen aangezien dit onderzoek strikt over Marokkaanse en Nederlandse kinderen gaat.

Conclusie

Er zijn opvoedingsverschillen tussen Marokkanen en Nederlanders. Marokkaanse kinderen worden namelijk opgevoed met aanzienlijk meer straf, meer conformisme, meer affectie, met minder autonomie maar met evenveel responsiviteit. De vooronderstelling dat er grote sekseverschillen bestaan bij Marokkaanse kinderen wordt in deze studie echter niet aanvaard, sterker, de resultaten wijzen erop dat er helemaal geen verschillen in de opvoeding van jonge Marokkaanse meisjes en jongens bestaan. De vooronderstelling is op basis van bestaande literatuur gevormd, maar deze literatuur betreft over het algemeen adolescenten en kan dus blijkbaar niet worden gegeneraliseerd naar jonge kinderen van 6 tot 10 jaar. De relatie tussen straffen en probleemgedrag is bij de Marokkanen en Nederlanders vergelijkbaar, in tegenstelling tot de relatie autonomie en probleemgedrag, responsiviteit en probleemgedrag en de relatie tussen affectie en probleemgedrag. Bij de Nederlanders bestaat er een relatie tussen autonomie en internaliserend probleemgedrag, waar deze zelfde relatie bij de Marokkanen ontbreekt. Hetzelfde kan gezegd worden over de relatie met responsiviteit, alleen heeft deze bij de Nederlanders een relatie met zowel internaliserend als externaliserend probleemgedrag. Onderzoek naar de betekenis van deze opvoedaspecten bij beide groepen zou meer zicht kunnen geven op deze afwijkende relaties voor beide etnische groeperingen.

Aanbevelingen voor beleid en vervolgonderzoek

Op grond van de genoemde bevindingen is het van belang dat er op het gebied van beleid meer aandacht komt voor de ongelijksoortige opvoedstijl van Marokkaanse ouders. Met name de politiek houdt zich momenteel veel bezig met de problematiek omtrent de Marokkaanse jeugd en om deze aanpak zo grondig mogelijk te maken zou men bij de basis moeten beginnen. De opvoeding wordt vaak gezien als een verklarende factor voor probleemgedrag en gezien het voorafgaande is het essentieel om te weten wat voor opvoeding de jeugdigen genieten. Om de

juiste aanpak te kunnen hanteren, behoort men dus allereerst etnisch-specifieke kennis te hebben van verschillende zaken, en met name de opvoeding, omtrent de Marokkaanse jeugd, aangezien deze verschilt van de Nederlandse jeugd.

Meer onderzoek is nodig over de directe relatie tussen opvoeding en probleemgedrag bij verschillende bevolkingsgroepen, waarin met name wordt onderzocht in hoeverre straf bij Marokkaanse kinderen een andere betekenis heeft dan bij Nederlandse kinderen.

Tot slot zou in onderzoek naar migrantengroepen, gezien het feit dat deze vaak een laag SES hebben, gecontroleerd moeten worden op dit aspect om te bepalen of het de onderzochte relatie beïnvloedt.

Literatuurlijst

- Achenbach, T.M., & Edelbrock, C. (1983). *Manual for the child behavior checklist and revised child behavior profile*. Burlington, VT: Queen City Printers.
- Barnes, G. M., Farrell, M.P. (1992). Parental support and control as predictors of adolescent drinking, delinquency, and related problem behaviors. *Journal of Marriage and the Family*, 54, 763–776.
- Baumrind, D. (1971). Current patterns of parental authority. *Developmental Psychology Monograph*, 4, 1-103.
- Berg, den B. (n.d.). *Crossculturele verschillen in de relatie tussen opvoeding en probleemgedrag*. Gevonden op 12-07-2009 op dare.uva.nl/document/21081
- Bouwmeester, M., Deković, M., & Groenendaal, H. (1998). *Opvoeding in Somalische vluchtelinggezinnen in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Deater-Deckard, K., & Dodge, K. A. (1997). Externalizing problems and discipline revisited: Nonlinear effects and variation by culture, context, and gender. *Psychological Inquiry*, 8, 161-175.
- Deater-Deckard, K., & Dodge, K. A., Bates, J. E. & Pettit, G.S. (1996). Physical discipline among African American and European American mothers: Links to children's externalizing behaviors. *Developmental Psychology*, 32, 1065–1072.
- Deković, M., Wissink, I. B., Meijers, A. M. (2004). The role of family and peer relations in adolescent antisocial behaviour: comparison of four ethnic groups. *Journal of Adolescence*, 27, 497-514.
- Dishion, T. J., & McMahon, R. J. (1998). Parental monitoring and the prevention of child and adolescents problem behavior: A Conceptual and empirical foundation. *Clinical Child and Family Psychology Review*, 1, 61–75.
- Eldering, L. (2006). *Cultuur en opvoeding, interculturele pedagogiek vanuit ecologisch perspectief*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Geense, P. & T. Pels (1998). *Opvoeding in Chinese gezinnen in Nederland. Een praktische benadering*. Assen: Van Gorcum.
- Hammen, C., Rudolph, K.D. (1996). *Childhood depression*. New York: Guilford Press.
- Hecht, M., Andersen, P.A. & Ribeau, S.A. (1989). *The cultural dimensions of nonverbal communication*. In M. K. Asante & W. B. Gudykunst (Eds.), *Handbook of International and intercultural communication*. London: Sage Publications, pp. 163-185.

- Herman, M. A. & McHale, S. M. (1993). Coping with parental negativity: Links with parental warmth and child adjustment. *Journal of Applied Developmental Psychology*, 14, 121-136.
- Hirschi, T. (1969). *Causes of Delinquency*. Berkley, CA: University of California Press.
- Hofstede, G. & Hofstede, G.J. (1995) *Allemaal andersdenkenden: Omgaan met cultuurverschillen*. Amsterdam: Contact.
- Javo, C., Ronning, J.A., Heyerdahl, S., & Webster Rudmin, F. (2004). Parenting correlates of child behavior problems in a multiethnic community sample of preschool children in northern Norway. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 13, 8-18.
- Keenan, K., Loeber, R., & Green, S. (1999). Conduct disorder in girls: A review of the literature. *Clinical Child and family Psychology Review*, 2, 3-19.
- Nijsten, C. (1998): *Opvoeding in Turkse gezinnen in Nederland*. Assen: Van Gorcum.
- Patterson, G.R., DeBaryshe, B.D., Ramsey, E. (1989). A developmental perspective on antisocial behavior. *The American Psychologist*, 44,329-335
- Pels, T. (1998). *Opvoeding in Marokkaanse gezinnen in Nederland: De creatie van een nieuw bestaan*. Van Gorcum, Assen.
- Pels, T. (2003). The question of respect: Socialization and misconduct of Moroccan boys in the Netherlands. *The Netherlands' Journal of Social Sciences*, 39,126-142.
- Pels, T. & De Haan, M. (2003). *Continuity and change in Moroccan socialization: A review of the literature on socialization in Morocco and among Moroccan families in the Netherlands*. University of Utrecht: Verwey-Jonker Institute.
- Pels, T. & Meeus, W., (1999). Opvoeding in Nederlandse en Marokkaanse gezinnen. *Tijdschrift voor Orthopedagogiek*, 38, 330-341. Pels, T. & Nijsten, C. (2003). Myths and realities of diversity in child rearing and parent-child relations: Non-indigenous compared to indigenous families in the Netherlands. In L. Hagendoorn, J. Veenman & W. A. M. Vollebergh (Red.), *Structural integration and cultural orientations in indigenous and non-indigenous Dutch citizens* (pp. 63-90). Aldershot, UK: Ashgate.
- Pels, T. & Nijsten, C. (2003). *Myths and realities of diversity in child rearing and parent-child relations: Non-indigenous compared to indigenous families in the Netherlands*. In: Hagendoorn, L., Veenman, J. & Vollebergh, W. A. M. (eds) *Structural integration and cultural orientations in indigenous and non-indigenous Dutch citizens*. Aldershot, UK: Ashgate.
- Raeff, C., Greenfield, P. M., & Quiroz, B. (2000). *Conceptualizing interpersonal relationships in the cultural contexts of individualism and collectivism*. In S. Harkness, C. Raeff, & C. M.

Super (Eds.), Variability in the social construction of the child. *New Directions for Child and Adolescent Development*, 87, 59-74.

Rispens, J., Hermans, J.M.A. & Meeus, W.H.J. (1996). *Opvoeden in Nederland*. Assen: Van Gorcum.

Snyder, J., & Huntley, D. (1990). *Troubled families and troubled youth. The development of antisocial behavior and depression in children*. Newbury Park: Sage Publications.

Steele, R. G., Forehand, R., Armistead, L., Morse, E., Simon, P. & Clark, L. (1999). Coping strategies and behavior problems of urban African-American children: concurrent and longitudinal relationships. *The American journal of orthopsychiatry*, 69, 182-93.

Stevens, G., Pels, T., Vollebergh, W. & Crijnen, A. (2004). Patterns of psychological acculturation in adult and adolescent Moroccan immigrants living in the Netherlands. *Journal of Cross-Cultural Psychology*, 35, 689-704.

Stevens, G.W.J.M., Vollebergh, W.A.M., Pels, T. & Crijnen, A.A.M. (2006). Parenting and internalizing and externalizing problems in Moroccan immigrant youth in the Netherlands. *Journal of Youth and Adolescence*, 36, 695-695.

Super, C.M., & Harkness, S. (1986). The Developmental Niche: a conceptualization at the interface of child and culture. *International Journal of Behavioral Development*, 9, 545-569.

Rijksoverheid, (2009). *Marokkaans-Nederlandse jongens; grenzen stellen en perspectief bieden*. Gevonden op 01-06-2009 op http://www.regering.nl/Actueel/Persberichten_ministerraad/2009/januari/30/Marokkaans_Nederlandse_jongens_grenzen_stellen_en_perspectief_bieden

Vasta, R., Haith, M. M., & Miller, S. A. (1999). *Child Psychology: The Modern Science*. United Kingdom: Blackwell Publishing.

Wissink, I.B., Deković, M., & Meijer, A. (2006). *Parents behavior questionnaire*. Unpublished manuscript, University of Utrecht.